

GLOBÁLNÍ CESTOVNÍ RUCH A IMPLIKACE PRO ČESKOU REPUBLIKU¹

Milan Vošta, Josef Abrahám*

Abstract

GLOBAL TOURISM AND IMPLICATIONS FOR THE CZECH REPUBLIC

Tourism is characterized by constant spatial expansion and diversification. It is one of the fastest growing global economic sectors. Local economic fluctuations undoubtedly have a significant influence on the development of tourism. The aim of this study is to highlight the crucial importance particularly of stimulating and realisation presumptions, which greatly influence the demand for tourist activities on a global scale in recent years with implications for the Czech Republic. The theoretical base of the paper consists of an overview of concepts of market performance, and multi-criteria competitiveness of tourism destinations is introduced here. The analytical part of the study examines major shifts in the distribution of tourism on a global scale and the impact of changing assumptions of development and determinants, such as information technology, transport, political factors, environmental factors, demographic factors and the degree of urbanisation, travel security, as well as a whole range of social and economic impacts. A special emphasis is devoted to the consistence of the tourism industry with economic fluctuations and recessions. Global trends are then applied to the tourism sector in the Czech Republic.

Key words: global tourism, competitiveness, international arrivals, diversification, the Czech Republic

JEL Classification: L83, M38

Úvod

Procesy globalizace, které zásadně přetvářejí mezinárodní ekonomické vztahy a postavení národních států, mají výrazné dopady i na světový trh cestovního ruchu. Cestovní ruch se vyznačuje neustálou expanzí a diverzifikací. Patří mezi nejdynamičtější se rozvíjející hospodářská odvětví globálního rozměru. Významný vliv na vývoj cestovního ruchu mají nepochybně i lokální ekonomické výkyvy. Alokace mezinárodního cestovního ruchu se vyznačuje nerovnoměrností, což souvisí s momentálním stavem, nabídkou a využitím selektivních, lokalizačních a realizačních předpokladů. Stabilní nárůst

1 Tato esej byla zpracována v rámci výzkumné činnosti Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze financované z institucionalizované podpory rozvoje výzkumných aktivit.

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů (email: milan.vosta@vse.cz; josef.abraham@vse.cz).

přidané hodnoty cestovního ruchu je provázen signifikantními změnami v geografickém rozmístění, nákupním chování, technologickém uspořádání a dalších formách a strukturách mezinárodního turismu.

Cílem předložené studie je poukázat na zásadní význam zejména stimulačních a realizačních předpokladů, které v posledních letech výrazně ovlivňují poptávku po turistických aktivitách v globálním měřítku s implikací pro prostředí České republiky. Metodologický postup řešení vychází z posouzení faktorů konkurenceschopnosti cestovního ruchu a změn v regionálním rozložení mezinárodního turismu na základě lokalizační analýzy se zřetelem na přístup geografického determinismu. Teoretickým ukotvením studie je přehled konceptů tržní výkonnosti a multikriteriální konkurenceschopnosti destinací cestovního ruchu. Analytická část vychází z geografických předpokladů a empirických statistických údajů. Jako hlavní datová základna byly využity zdroje Světové organizace cestovního ruchu, Světového ekonomického fóra a Eurostatu.

1 Faktory mezinárodní konkurenceschopnosti destinace cestovního ruchu

V teoretické rovině je v reakci na změny postavení a rolí destinací cestovního ruchu v globálním prostředí rozvíjen tzv. koncept konkurenceschopnosti destinace cestovního ruchu, který je předmětem četných studií, analýz a žebříčků mezinárodních institucí. Konkurenceschopnost destinací je zpravidla chápána ve srovnání s dalšími zeměmi. Většina odborníků se shoduje na tom, že předpoklady pro dosahování dlouhodobé konkurenceschopnosti a růstové výkonnosti destinace cestovního ruchu vycházejí z efektivní kombinace disponibilních vstupů (vnitřních determinant) a globálních faktorů (determinant vnějšího prostředí). Vnější faktory působí lokálně, regionálně nebo v celosvětovém měřítku. Mezi takové determinanty globálního prostředí lze řadit ekonomický cyklus, politickou nestabilitu, terorismus, válečné konflikty, vývoj inflace a měnových kurzů, stárnutí populace, přírodní katastrofy, změny regionální poptávky, digitalizaci a rozvoj mobilních technologií, rozvoj dopravních systémů, apod. Vnitřní determinanty konkurenceschopnosti turistické destinace zahrnují ekonomické, politické, kulturní, přírodní, infrastrukturní a další faktory.

V zásadě lze identifikovat dvě hlavní skupiny přístupů k vymezení mezinárodní konkurenceschopnosti sektoru cestovního ruchu. První z nich představuje tzv. užší pojetí, kdy destinaci hodnotíme podle její schopnosti udržet a zvyšovat podíly na mezinárodním trhu cestovního ruchu [Goeldner, Brent Ritchie, 2003]. Jako nejčastěji užívané statistické ukazatele k hodnocení mezinárodní konkurenceschopnosti v tomto pojetí lze uvést celkové příjezdy a příjmy z příjezdového cestovního ruchu, příjezdy a příjmy z příjezdového turismu v relativním vyjádření na obyvatele, přímý podíl cestovního ruchu na hrubém domácím produktu, export služeb cestovního ruchu, počty přenocování ve všech typech ubytovacích zařízení, saldo příjezdového a výjezdového cestovního ruchu v relativním vyjádření k hrubému domácímu produktu apod. Dané ukazatele uvádí většina národních statistických úřadů i řada profesních organizací v cestovním ruchu. Pro kvalitu mezinárodního srovnání je však důležité zajistit srovnatelnost metodik, omezení vlivu měnových kurzů, vývoje cenových hladin a dalších relevantních proměnných. Za nejkomplexnější zdroj mezinárodně srovnatelných dat je v posledních letech považována databáze Světové organizace cestovního ruchu (UNWTO), která je specializovanou agenturou OSN. Údaje jsou publikovány

za téměř 160 členských zemí Světové organizace cestovního ruchu. Dále jsou sledovány souhrnné údaje za rozvinuté ekonomiky a rozvíjející se trhy a také za jednotlivé regiony a subregiony. UNWTO používá pro regionální hodnocení cestovního ruchu vlastní klasifikaci pěti hlavních regionů, které neodpovídají vždy geografickému členění. Region Evropa obsahuje i území bývalého Sovětského svazu, Izrael a Turecko. Region Asie a Pacifik zahrnuje i celý tichomořský prostor včetně Austrálie a Nového Zélandu. Amerika je členěna na čtyři subregiony: Severní, Střední, Jižní Ameriku a Karibik. Střední východ představuje státy severní Afriky a oblast Asie až po Irák. Region Afriky obsahuje všechny africké země s výjimkou těch, které jsou zařazeny do regionu Střední východ. UNWTO poskytuje krátkodobá, střednědobá a dlouhodobá data o vývoji příjezdového cestovního ruchu, příjmech a výdajích v mezinárodním turismu. Publikuje čtvrtletní data i dlouhodobé časové řady. Každoročně jsou aktualizovány žebříčky nejvýznamnějších světových trhů i pozice jednotlivých regionů. Statistická data umožňují sledovat vývoj v absolutních hodnotách i postavení destinací v mezinárodním komparativním profilu.

Mezinárodně srovnatelné výstupy o tržní konkurenceschopnosti destinací je možné nalézt i v dalších databázích. Údaje o zemích Evropy (EU, EHP a kandidátských státech) lze nalézt v materiálech Eurostatu (Statistického úřadu Evropské unie). Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) se soustřeďuje pouze na členské státy, které jsou tvořeny převážně vyspělými ekonomikami. Dané statistiky proto pokrývají pouze omezený vzorek zemí světa, resp. Evropy. Dopady cestovního ruchu na ekonomické ukazatele (hrubý domácí produkt, zaměstnanost, export služeb, sektorové analýzy) každoročně poskytuje Světová rada cestovního ruchu (WTTC), která v rámci světového cestovního ruchu reprezentuje soukromý sektor.

V tzv. širším pojetí je definována konkurenceschopnost destinace cestovního ruchu komplexněji. Konkurenční výhoda vychází z efektivní kombinace širokého spektra vstupů (tzv. multikriteriální analýzy konkurenceschopnosti). Metodologické přístupy k multikriteriálnímu hodnocení konkurenceschopnosti ze strany jednotlivých autorů a pracovišť se dost podstatně liší dle preference počtu a typu zvolených indikátorů. Proto bude v následujícím textu zmapován širší vzorek odborných prací, které jsou zaměřeny na danou problematiku. Hlavní parametry analyzovaných koncepcí ilustruje tabulka 1.

V posledních letech si získal vysokou publicitu multikriteriální přístup k hodnocení konkurenceschopnosti Světového ekonomického fóra, který je sestavován pravidelně jednou za dva roky. V letošním roce byla představena revidovaná verze tzv. Indexu konkurenceschopnosti cestovního ruchu (TTCI index) Světového ekonomického fóra [Blank, Chiesa, 2015], který je zjišťován na základě kvantitativních dat ze statistických zdrojů a kvalitativních dat z vlastního výzkumného šetření. Kvantitativní i kvalitativní data jsou klasifikována na stupnici od 1 do 7 (7 = nejlepší hodnocení) a rozdělena do čtyř dílčích indexů a čtrnácti pilířů. Dílčí index A: Podpůrné prostředí (pilíře: podnikatelské prostředí, bezpečnostní situace, zdraví a hygiena, lidské zdroje a trh práce, informační a komunikační technologie); dílčí index B: Politika v cestovním ruchu a podpůrné podmínky (preference sektoru cestovního ruchu, mezinárodní otevřenost, cenová konkurenceschopnost, ekologická udržitelnost); dílčí index C: Infrastruktura (pilíře: infrastruktura letecké dopravy, infrastruktura pozemní dopravy, infrastruktura služeb cestovního ruchu); dílčí index D: Přírodní a kulturní zdroje (pilíře: přírodní zdroje, kulturní zdroje

Tabulka 1 | Preference faktorů vnitřní konkurenceschopnosti destinace dle jednotlivých autorů (institucí)

Faktory a výstupy dle jednotlivých autorů	Blank, Chiesa [2005], Světové ekonomické fórum	Goeldner, Brent Ritchie [2003]	Snieška [2008]	Dwyer, Kim [2003]	Enright, Newton [2005]	Dupeyras, MacCallum [2013], OECD	Navickas, Malakauskaite [2009]
Tržní výsledky		X	X			X	
Spokojenost návštěvníků a image destinace	X		X	X		X	
Podnikatelské prostředí, a tržní otevřenost	X				X	X	X
Politické, bezpečnostní a hygienické standardy	X		X		X		X
Technologický rozvoj a infrastruktura	X		X		X		X
Politiky a regulace v cestovním ruchu, dopady turismu	X			X		X	X
Produktivita v sektoru cestovního ruchu a rozvoj lidských zdrojů	X				X	X	
Přírodní, kulturní zdroje a atraktivita v cestovním ruchu	X		X	X	X	X	
Ekologická a sociální udržitelnost turismu	X		X	X		X	X
Cenová úroveň, stabilita měnového kurzu	X				X	X	X
Hlavní výstupy	Vymezení faktorů, stanovení měřitelných indikátorů, publikování žebříčku zemí	Vymezení faktorů	Vymezení faktorů	Vymezení faktorů	Vymezení faktorů	Vymezení faktorů, stanovení měřitelných indikátorů	Vymezení faktorů, stanovení měřitelných indikátorů

Zdroj: Blank, Chiesa [2005]; Goeldner, Brent Ritchie [2003]; Snieška [2008]; Dwyer, Kim [2003]; Enright, Newton [2005]; Dupeyras, MacCallum [2013]; Navickas, Malakauskaite [2009]

a obchodní cesty). Výhodou tohoto přístupu oproti jiným je široký rozsah sledovaných indikátorů a zejména pravidelné hodnocení více než 140 zemí dle aplikované metodiky ve vzájemném srovnání.

V rámci Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj byl doporučen harmonizovaný systém měření konkurenceschopnosti v členských zemích OECD. Autoři definují konkurenceschopnost turistické destinace jako schopnost optimalizovat atraktivitu pro rezidenty i nerezidenty, poskytovat kvalitní a inovativní služby v cestovním ruchu a získat pozici na mezinárodním trhu při současném zajištění efektivního a udržitelného využívání zdrojů a podpor odvětví. Rámec konkurenceschopnosti je rozdělen do jedenácti jádrových indikátorů: přímého podílu cestovního ruchu na hrubém domácím produktu, příjmů z příjezdového cestovního ruchu v relativním vyjádření na návštěvníka, počtu přenocování ve všech typech ubytovacích zařízení, exportu služeb cestovního ruchu, produktivity práce v sektoru turismu, cenové úrovně, vízové politiky, přírodních zdrojů a biodiverzity, kulturních zdrojů, spokojenosti návštěvníků a národní strategie v cestovním ruchu. První čtyři jádrové indikátory hodnotí ekonomické a tržní výsledky cestovního ruchu. Dalších sedm ukazatelů měří vstupy a potenciální příspěvky konkurenceschopnosti v cestovním ruchu [Dupeyras, MacCallum, 2013].

Další přístupy k hodnocení již nejsou tak komplexní. Hlavní determinanty konkurenceschopnosti turismu podle Sniešky [2008] jsou determinanty politické, environmentální, sociální a kulturní. Snieška akcentuje důležitost sociální a ekologické udržitelnosti odvětví, dlouhodobé orientace a budování image turistické destinace. Model konkurenceschopnosti a udržitelného rozvoje turistické destinace (CDS Model), jehož autory jsou Dwyer a Kim [2003], vymezuje tři pilíře konkurenceschopnosti destinace turismu: základní zdroje a faktory atraktivity turistické destinace (fyzicko-geografické, historické, kulturně-společenské a tzv. real-time faktory, které jsou autory definovány jako velké akce s významným dopadem na cestovní ruch), správa turistické destinace (efektivní řízení, standardy kvality, atd.) a trh cestovního ruchu a udržitelnost odvětví (sezónnost, povědomí o značce, spotřebitelské preference, sociální a environmentální udržitelnost).

Enright a Newton [2005] vymezují dvě skupiny faktorů konkurenceschopnosti: specifické faktory trhu cestovního ruchu (architektura, historie, specifika místních obyvatel, kulturní zvláštnosti, eventy, muzea a galerie, koncertní sály a divadla, noční život měst) a všeobecné faktory podnikatelského prostředí (cena a kvalifikace pracovní síly, úroveň rozvoje maloobchodu, technologický pokrok, strategie místních firem, politická stabilita, protikorupční politika, kvalita vzdělávacího systému, stabilita měnového kurzu a spotřebitelských cen).

Navickas a Malakauskaite [2009] vymezují taxativně osm dílčích indexů konkurenceschopnosti: index cenové konkurenceschopnosti, index rozvoje infrastruktury, index environmentálních indikátorů, index technologického rozvoje, index lidských zdrojů, index tržní otevřenosti, index turismu a index sociálního rozvoje.

Při pohledu na vymezení vnitřních faktorů konkurenceschopnosti dle výše uvedených koncepcí je patrné, že se do popředí dostávají jak tradiční předpoklady, tak i moderní nástroje rozvoje sektoru turismu. Pět ze sedmi teoretických přístupů uvádí mezi faktory konkurenceschopnosti přírodní a kulturní zdroje a také udržitelnost rozvoje turistické destinace. Čtyři ze sedmi přístupů potvrzují důležitost všech ostatních determinant. Pouze tržní výsledky zahrnují jen tři autoři. Podpůrné nástroje rozvoje

konkurenceschopnosti jsou považovány za téměř stejně významné jako atraktivita cestovního ruchu.

2 Změny v rozmístění globálního cestovního ruchu

Ve světovém cestovním ruchu nedošlo v posledních dekáдах pouze k nárůstu příjezdů a příjmů, výrazné změny prodělala i teritoriální a odvětvová struktura tohoto segmentu světového hospodářství. Od roku 1950, kdy bylo statisticky zachyceno 25 mil. turistických příjezdů, zaznamenává světový cestovní ruch až na několik výjimek dynamický růst. V roce 2012 překročily světové turistické příjezdy poprvé hranici jedné miliardy a rok 2014 osciloval na 1,133. tis. příjezdech. Příjmy z cestovního ruchu vzrostly z 52 mld. USD v roce 1950 na 1,195 bil. USD v roce 2014 [UNWTO, 2015, s. 4].

Nárůst příjezdů a příjmů v mezinárodním cestovním ruchu byl doprovázen výraznou geografickou diverzifikací. Stále se objevují nové turistické destinace mimo tradiční a nejvíce navštěvovaná místa. Cestovní ruch se stal významnou součástí a často i klíčovým segmentem jejich ekonomiky. Kromě toho je i významným determinantem budoucího rozvoje konkrétních oblastí. Klíčovou realizační podmínkou pro masový nárůst cestovních aktivit byl rozvoj dopravy. Zejména rozvoj letecké dopravy, která umožňuje přepravu na dlouhé vzdálenosti, proměnil odvětví v globální fenomén a fakticky přiblížil geograficky vzdálené destinace. Cestovní aktivity se tak postupně začaly rozšiřovat mimo dominantní vyspělé země i do zemí rozvojových. Technologický rozvoj tak lze označit za zásadní faktor rozvoje a rozmístění cestovního ruchu v globálním rozměru. Větší zapojení rozvojových zemí do mezinárodního cestovního ruchu změnilo celkový počet zemí, které generují mezinárodní příjezdy. V roce 1950 přijímalo 100 % turistů pouze 15 zemí, v roce 1999 to bylo 70 zemí a ve stejném roce zaznamenalo 15 nejvíce navštěvovaných zemí pouze méně než dvě třetiny světových příjezdů. Tento fakt ukazuje na slábnoucí pozici tradičních zemí v souvislosti s rostoucím významem např. asijských států a regionu střední a východní Evropy.

Hlavní osu rozmístění mezinárodního cestovního ruchu tvoří zdrojové – většinou rozvinuté – země, které díky vysoké úrovni základních předpokladů pro rozvoj cestovního ruchu a vysoké životní úrovni dodávají největší počet účastníků cestovního ruchu. Směry pohybu účastníků cestovního ruchu, které spojují zdrojové země s cílovými destinacemi, tvoří základní schéma mezinárodního cestovního ruchu [Vošta, 2010, s. 107]. Hlavními zdrojovými regiony jsou západní Evropa, Severní Amerika a východní Asie. Nejvýznamnějšími cílovými regiony jsou regiony Evropa (hlavně jižní Evropa a Středomoří, západní Evropa i východní Evropa), Asie a Pacifik (zejména severovýchodní Asie) a Amerika (hlavně Severní Amerika) [UNWTO, 2014, s. 4]. Významnou změnu prodělala v průběhu 2. poloviny 20. století struktura nejnavštěvovanějších zemí. V 50. letech byly nejvíce navštěvovány: USA, Kanada, Itálie, Francie a Švýcarsko. V 70. letech se do pětice nejnavštěvovanějších zemí dostalo Španělsko a první desítku tvořilo osm evropských států plus USA a Kanada. V 90. letech se mezi země s největšími příjmy dostala Čína a Mexiko. V roce 2013 se v první desítce na jeden rok objevilo Thajsko. Základním trendem je v tomto ohledu pokles podílu pěti nejnavštěvovanějších destinací, který od 50. let do současnosti poklesl ze 70 % na podíl přesahující 30 % [Vošta, 2010, s. 109; UNWTO, 2014, s. 6].

Cestovní ruch je v současné době výrazně globalizovaným odvětvím. Globalizace přispěla ke změně charakteru mezinárodního i domácího cestovního ruchu. Pro řadu zemí a regionů představuje rozvoj cestovního ruchu řešení jejich ekonomických problémů, nezaměstnanosti a důsledků nepříznivého populačního vývoje. Vznik nových destinací znamená pro ty tradiční potýkat se s větší konkurencí. Větší konkurenceschopnost pak mají oblasti vyznačující se nějakou jedinečností rozvojových předpokladů. Cestovní ruch bude v budoucnu stále více využívat nové informační technologie v oblasti nabídky a distribuce produktů. Do struktury turismu se výrazně promítnou preference účastníků v oblasti komfortu, zrychlení dopravy a nových druhů cestovního ruchu spojených s dobrodružstvím, ekologií, lidským zdravím, poznáním a zábavou aj.

Dynamický růst mezinárodního cestovního ruchu byl v posledních 25 letech narušen pouze v letech 1991, 2001, 2003 a 2009. Je otázkou, zda je cestovní ruch méně citlivý na ekonomické změny než na změny přírodního a politického charakteru, které zároveň vyvolávají zdravotní a bezpečnostní rizika. Posledními vážnými událostmi, které ovlivnily výkonnost světového cestovního ruchu, byly teroristické útoky v New Yorku (září 2001) a v Madridu (březen 2003), válka v Afghánistánu (2002), válka v Iráku (2004), šíření nemoci SARS (2003), epidemie ptáčích chřipky v Asii (2004), přírodní katastrofa způsobená zemětřesením a tsunami v jižní a jihovýchodní Asii (2004), události arabského jara (probíhající od roku 2010) a hrozby terorismu, současné vlny uprchlíků směřující do prostoru Evropské unie, ale také aktuální otázka řecké krize (2015). Uvedené události se promítly do celosvětové statistiky cestovního ruchu. Jejich vliv na cestovní ruch byl však především lokálního charakteru a týkal se zejména postižených oblastí. Obnovení důvěry v danou destinaci může být v praxi poměrně rychlé. Záleží ale především na rychlosti odstranění příčin nedůvěry. Dlouhodobější recese cestovního ruchu bývá zpravidla způsobena narušením infrastruktury a dalších realizačních podmínek cestovního ruchu [Vošta, 2010, s. 115, 116].

Provázanost odvětví cestovního ruchu s ekonomickou stabilitou, potažmo celou světovou ekonomikou dokazují důsledky významných krizí, které proběhly v posledních desetiletích. Ekonomická recese počátku 90. let 20. století způsobená válkou v Perském zálivu a měnovou krizí, která postihla téměř celou Evropu procházející právě složitými politickými změnami, se kromě poklesu HDP z 2,7 % meziročně na -0,6 (1991) odrazila i ve změně mezinárodního obchodu se službami a v poklesu mezinárodních turistických příjezdů. Pokles meziročního růstu cestovního ruchu byl důsledkem počínající krize. V roce 1991 poklesly mezinárodní turistické příjezdy ze 7,2 % na 0,2 % [UNWTO, 2015c]. Finanční a měnová krize v jihovýchodní Asii v roce 1997, která způsobila postupné zpomalování exportu zejména malých a dynamicky se rozvíjejících ekonomik a jejich postupnou stagnaci, téměř nezasáhla mezinárodní obchod se službami cestovního ruchu. Důvodem bylo v té době ještě ne příliš významné postavení států jihovýchodní Asie v mezinárodním turismu. Turistické příjezdy sice zaznamenaly mírný meziroční pokles ze 4,1 % na 3 % (1998), avšak v následujících letech pokračoval dynamický růst.

Výraznější kontinuitu mezi vývojem světové ekonomiky a cestovním ruchem lze sledovat až v novém tisíciletí. Zpomalení světové ekonomiky způsobené celou řadou faktorů se promítlo i do zpomalení tempa turistických příjezdů. V roce 2001 byl zaznamenán velmi malý přírůstek – pouze 0,2 %. Negativně zapůsobily zejména následující faktory: splasknutí tzv. dot.com bubliny, teroristické útoky 11. září 2001 na New York

a rovněž rozšíření nemoci SARS. Uvedené faktory měly dalekosáhlé důsledky ovlivňující mj. i důvěryhodnost určitých trhů a odvětví. Situace byla komplikována a propojena s významnými bezpečnostními opatřeními. Meziroční příjezdy v následujícím roce 2002 zaznamenaly růst, v roce 2003 však došlo k propadu o 0,3 %. Tehdy byl cestovní ruch ovlivněn důsledky války v Iráku a šířením nemoci SARS [UNWTO, 2015, s. 3]. Nejvýraznější vliv na světový cestovní ruch měla hospodářská krize, která začala v roce 2007 a zasáhla celou světovou ekonomiku. Došlo nejen k poklesu světového HDP a mezinárodního obchodu se službami, ale také k poklesu příjezdů v mezinárodním cestovním ruchu, a to o 4 % [UNWTO, 2015, s. 4]. Tento vývoj potvrzuje komplexní dopady hospodářské krize na světovou ekonomiku včetně odvětví cestovního ruchu. Krize se projevila na příjezdech zejména do nejvyspělejších regionů (Evropa -5,1 %, Amerika -4,7 %, Střední Východ -5,4 %) [UNWTO, 2015, s. 4].

Jak již bylo uvedeno, globální cestovní ruch prochází neustálými změnami prostorového uspořádání. Vychází z historických souvislostí ovlivněných celou řadou faktorů rozmístění s tendencemi k neustálým změnám. K územní disperzi cestovního ruchu podstatně přispěl rozvoj letecké dopravy, která postupně výrazně posilovala své postavení v odvětví až se dostala na první místo ve statisticky evidovaných příjezdech. V současné době letecká doprava zajišťuje 53 % příjezdů a nepochybně tak ještě více segment turismu globalizuje. Na druhém místě se 40 % příjezdů zůstává automobilová doprava, uplatňující se zejména v regionálním měřítku [UNWTO, 2014, s. 4]. Významným momentem, který uvádíme jako jeden ze soudobých faktorů působících na změny v cestovním ruchu, je vstup nízkonákladových leteckých společností (LCA – low-cost airlines) na trh letecké dopravy a jejich využití účastníky turistických aktivit. V období let 2001–2012 vzrostl např. podíl LCA na světovém trhu letecké dopravy z necelých deseti procent na současnou více než jednu čtvrtinu. Ani v období poslední hospodářské krize a v letech následujících se růst nízkonákladových leteckých společností na trhu letecké dopravy nezastavil, přestože dynamika nebyla tak vysoká. Uvedený jev lze sledovat po celém světě, avšak Evropa si stále udržuje dominantní postavení [ACI, 2015]. Jedním ze základních dlouhodobých trendů v rozmístění cestovního ruchu, který podporuje rozvoj letecké dopravy, je měnící se poměr mezi intraregionálním a dálkovým cestovním ruchem, který by se měl z poměru 82 : 18 v roce 1995 změnit na 76 : 24 v roce 2020 [Vošta, 2010, s. 116].

Segmentem cestovního ruchu, který zaznamenává zásadní změny v rozmístění nejen v posledních letech ale i v celé druhé polovině 20. století a celkově se vyznačuje velkou dynamikou, je kongresový cestovní ruch. MICE turismus (Meetings, Incentives, Convention and Exhibitions), jak je mezinárodně označován, nabývá stále na ekonomickém významu. V roce 2013 generoval MICE turismus 14 % mezinárodních příjezdů [WTO, 2014, s. 5]. Kongresová turistika, která je zároveň přínosem pro image a prestiž dané destinace a nepochybně posiluje její konkurenceschopnost, v minulosti dominovala zejména ve vyspělých státech a ve městech světového významu. Postupně však dochází k diverzifikaci i tohoto segmentu turismu, a to v souvislosti s ekonomickým rozvojem dynamických regionů (V a JV Asie, země Perského zálivu aj.). Uvedené odvětví je považováno za formu cestovního ruchu nejodolnější vůči ekonomickým výkyvům. Je generátorem finančních zdrojů a zároveň přispívá k tvorbě nových pracovních příležitostí. Kromě přímých efektů vyvolává i potřebu dalších doplňkových služeb, které jsou s pořádáním kongresů spojeny. Odvětví je velmi stabilní, čímž se liší od běžného turismu. Potlačuje sezónnost a přispívá

k rovnoměrnějšímu vytížení kapacit [Vošta, 2010, s. 110]. Nízkou citlivost MICE turismu na ekonomické výkyvy dokazuje rozvoj tohoto odvětví, jehož objem za posledních padesát let výrazně narostl. Počet mezinárodních akcí zařazených do kongresového turismu a registrovaných organizací ICCA (International Congress and Convention Association) rostl od 60. let 20. století každoročně o 10 % a podobný vývoj byl zaznamenán i v posledním krizovém a pokrizovém období [ICCA, 2012, s. 12]. MICE turismus zároveň patří k těm segmentům cestovního ruchu, které dlouhodobě reagují na ekonomickou dynamiku jednotlivých regionů, zaznamenávají lokalizační změny a přesouvají se do rychle se rozvíjejících center. Od 60. let 20. století zde postupně oslabuje své dominantní postavení Evropa (přes 70 % akcí v 60. letech), přesto ale v současnosti generuje více než polovinu všech kongresových akcí. Nejdynamičtějším regionem je Asie včetně Středního východu, jejichž podíl narostl z 8 % v 60. letech na současných téměř 20 %. Třetí pozici zaujímá s 12% podílem Severní Amerika, avšak pozvolna se na tento region dotahuje poměrně dynamicky se rozvíjející Latinská Amerika s 10% podílem [ICCA, 2012, 14]. Tradičně nejvýznamnějšími zeměmi v kongresovém cestovním ruchu jsou rozvinuté ekonomiky (USA, Německo, Španělsko, Velká Británie, Francie, Itálie). Na sedmém místě dle množství pořádaných akcí již figuruje Čína s 3% podílem, která se do první desítky dostala až po roce 2000. Další rozvojovou zemí v top 10 je Brazílie s 2,8% podílem, která posílila své postavení rovněž v posledních dvou desetiletích. Mezi „nová“ centra s největším absolutním nárůstem turistických akcí, která figurují v první desítce nejvýznamnějších měst, patří Singapur (5. místo na světě), Istanbul (9. místo) a Peking (10. místo) [ICCA, 2012, s. 16, 17].

Současný cestovní ruch se vyznačuje pokračující expanzí a geografickou diverzifikací. Turismus patří mezi nejdynamičtější se rozvíjející ekonomická odvětví. Již tradičním znakem je zapojování nových destinací a oslabování dominantní pozice Evropy a dříve i regionu Severní Amerika. V roce 2014 se globální turismus podílel na tvorbě světového HDP 9 % a generoval příjmy ve výši 1,245 bil. USD, což představovalo 6 % světového exportu. Jako významný zaměstnavatel vytváří každé 11. pracovní místo [UNWTO, 2015a, s. 5]. Nadále se zvyšuje počet mezinárodních příjezdů, které přesahují v současné době jednu miliardu. V roce 2014 osciloval počet příjezdů na 1,133 mld., přičemž byl zaznamenán meziroční přírůstek 4,3 % [UNWTO, 2015a, s. 4]. Zásadní změnu v rozmístění globálního cestovního ruchu, která se promítla do pořadí regionů dle mezinárodních příjezdů, bylo možné zaznamenat v roce 2002, kdy se poprvé v historii na druhé místo za Evropu a před Ameriku dostal region Asie a Pacifik, když předstihl region Ameriky. V současné době patří nadále Asie a Pacifik (meziroční přírůstek 2013/14 5,4 %) k velmi dynamickým regionům a druhou pozici za postupně relativně oslabujícím postavením Evropy si upevňuje. V roce 2014 generoval region Asie Pacifik 23,2 % světových příjezdů, Evropa na prvním místě však evidovala 51,4 % příjezdů. Detailnější přehled turistických příjezdů a meziročních přírůstků včetně krizového roku 2009 ukazuje tabulka 2.

Tabulka 2 | Mezinárodní příjezdy v roce 2014 a meziroční změny 2009 a 2014

Region	příjezdy v mil.	příjezdy v %	změna 2009 v %	změna 2014 v %
Svět	1,133	100	-4,0	4,3
Evropa	581,7	51,4	-5,1	2,7
Asie a Pacifik	263,3	23,2	-1,6	5,4
Amerika	180,9	16,0	-4,7	8,0
Afrika	55,7	4,9	2,5	2,4
Střední východ	51,1	4,5	-5,4	5,4

Zdroj: UNWTO (2015a)

Podobně lze sledovat diverzifikaci cestovního ruchu i na úrovni jednotlivých zemí, kdy se za posledních padesát let výrazně změnila skladba příjezdových destinací a zároveň poklesla dominance nejnavštěvovanějších zemí. Výhradní pozice rozvinutých ekonomik byla narušena postupným prosazováním se rozvojových států a současné rozmístění globálního cestovního ruchu ukazuje velmi významné postavení Číny, která postupně pronikla mezi země s největšími příjezdy a v roce 2014 již obsadila 4. místo. Zároveň se stala zemí, která generuje po USA a Španělsku 3. největší příjmy z cestovního ruchu a překonala tak v roce 2014 Francii. Čínu nelze opomenout ani jako zdrojovou zemi. V současné době má největší výdaje na cestovní ruch na světě a postupně překonala USA i tradiční Německo. Postupující diverzifikaci lze dále sledovat ve vzorku top 10 zemí s největšími příjezdy, kde se nacházejí mimo nejrozvinutější ekonomiky také Turecko (6. místo), Rusko (9. místo) a Mexiko (10. místo) [UNWTO, 2014, s. 6].

Tabulka 3 | Mezinárodní příjezdy v roce 2014

Pořadí	stát	příjezdy v mil.	změna 2013/14 v %
1.	Francie	83,7	0,1
2.	USA	74,8	6,8
3.	Španělsko	65,0	7,1
4.	Čína	55,6	-0,1
5.	Itálie	48,6	1,8
6.	Turecko	39,8	5,3
7.	Německo	33,0	4,6
8.	Velká Británie	32,6	5,0
9.	Rusko	29,8	5,3
10.	Mexiko	29,1	20,5

Zdroj: UNWTO (2015)

3 Česká republika jako destinace na mezinárodním trhu cestovního ruchu

Česká republika se od 90. let minulého století plnohodnotně začlenila do světového trhu cestovního ruchu, což bylo spojeno, zejména v prvním desetiletí, s intenzivním nárůstem příjezdového i výjezdového turismu. Mezinárodní cestovní ruch se dlouhodobě projevuje pozitivně v bilanci služeb a ovlivňuje tak kladně i saldo běžného účtu platební bilance České republiky. Kladný rozdíl mezi příjmy z příjezdového cestovního ruchu a výdaji na výjezdový turismus, který je charakteristický pro dvě třetiny zemí Evropské unie, se však postupně snižuje (zhruba o třetinu za posledních sedm let). Příčiny lze hledat především ve zvyšování výdajů českých rezidentů v zahraničí a částečně také v dopadech světové finanční a dluhové krize, která se projevila více na pasivní straně cestovního ruchu [Kamenický, Kučera, 2014].

Turistickou destinaci Česká republika lze vymezit jako malý, resp. středně malý trh v evropském kontextu. Podíl České republiky na celosvětových příjezdech a příjmech z cestovního ruchu netvoří ani 1 %. Podíl České republiky na turistických příjezdech v rámci regionu Evropa činí 2 %, což odpovídá zhruba Švédsku nebo Švýcarsku. Jedná-li se o příjmy z cestovního ruchu, je postavení České republiky ještě méně významné (1,3% podíl na celkových příjmech z turismu v regionu Evropy v roce 2014). Dosažená hodnota příjmů z příjezdového turismu je srovnatelná s Maďarskem nebo Norskem. Podíl příjezdového cestovního ruchu České republiky na světovém i evropském trhu se navíc v období 2010–2014 mírně snižoval [UNWTO, 2015b]. Uvedené absolutní hodnoty statistických indikátorů jsou negativně ovlivněny poměrně malým rozměrem hospodářství České republiky a nízkým počtem obyvatel v celosvětovém srovnání. V relativním vyjádření k HDP je pozice České republiky příznivější. Poměr příjmů z příjezdového cestovního ruchu k hrubému domácímu produktu se pohybuje okolo 3,5 %. Dle dostupných údajů z roku 2013 to řadilo Českou republiku na třinácté místo z osmadvaceti zemí Evropské unie. Zaostávala tak výrazně za malými jihoevropskými státy, kde příliv příjmů z cestovního ruchu dosahuje dvouciferného poměru k hrubému domácímu produktu (Chorvatsko 16,7 %, Malta 14,5 % a Kypr 13,2 %). Naproti tomu, ale v Rumunsku vykazují příjmy z cestovního ruchu téměř zanedbatelných 0,8 % hrubého domácího produktu. V Německu, Finsku nebo ve Velké Británii se pohybují mezi 1 a 2 % HDP [Eurostat, 2013].

Posuny v rozmístění hlavních trhů světového cestovního ruchu se logicky promítají i do struktury příjezdového turismu České republiky. S ohledem na geografickou polohu České republiky zaujímal po celé sledované období (2004–2013) rozhodující podíl mezi zdrojovými kontinenty Evropa. Je vysoce pravděpodobné, že tento stav potrvá, přestože se podíl příjezdů z evropských zemí snižuje (z 87 % v roce 2004 na 79 % v roce 2014). Ve stejném období byl zaznamenán nárůst počtu turistů z regionů Asie a Ameriky. Asie vykazuje již téměř deset let druhý nejvyšší podíl z pohledu kontinentů. Třetí místo zaujímá Amerika. Zdrojové kontinenty Austrálie a Oceánie a Afrika nemají pro příjezdový cestovní ruch České republiky podstatný význam. Pro sledování vývoje cestovního ruchu je podstatnější konkrétní vyjádření příjezdů podle jednotlivých zemí, které za období 2004–2015 zobrazuje tabulka 4. Rok 2015 je však sledován omezeně pouze na základě aktuálně dostupných statistických dat za 1. čtvrtletí. Z tabulky 4 je možné zjistit, že dlouhodobě nejvyššího počtu přenocování v českých hromadných ubytovacích zařízeních dosahují turisté z Německa a dalších evropských zemí. Logicky vysoko v žebříčku

ubytovaných hostů se po celé sledované období nacházejí turisté ze sousedních zemí (Slovensko a Polsko). Hlavní změny ve struktuře příjezdového cestovního ruchu v období 2004–2013 souvisejí s rostoucím podílem rozvíjejících se trhů (Rusko, Čína a Jižní Korea), které těží z poklesu tradičních destinací (Nizozemsko, Dánsko, Itálie nebo Velké Británie). V uplynulé dekádě se Rusko stalo druhým nejvýznamnějším zdrojovým trhem po Německu. Měříme-li příjmy z cestovního ruchu, Rusko je dokonce nejvýznamnějším trhem, protože doba pobytu ruských turistů i jejich výdaje jsou nadprůměrné. Podíly Číny a Jižní Koreje nejsou zdaleka tak významné, ale obě země již lze nalézt v první patnáctce příjezdových trhů a jejich podíly se každoročně zvyšují. Je pravděpodobné, že zavedení přímého leteckého spojení Praha–Peking by v tomto ohledu mělo pozitivně ovlivnit vývoj počtu turistů z Číny. Analogicky v případě Jižní Koreje znamenalo spuštění přímého leteckého spojení nárůst příjezdového turismu zhruba o třicet procent. Jako klíčový faktor pro rozvoj příjezdového cestovního ruchu z rozvíjejících se zemí dlouhodobě působí vízová agenda ze strany České republiky. Urychlení a zjednodušení vízového procesu by v současné době zcela jistě pozitivně stimulovalo zájem o příjezdy do České republiky. Rozvíjející se země nelze tedy z české perspektivy vnímat ani tak jako konkurenci, ale spíše jako poměrně rozsáhlý zdroj nových turistů s relativně vysokými výdaji, který je čím dál více akcentován v zaměření managementu a hlavně marketingu cestovního ruchu v České republice [Abrahám, Horváthová, 2010].

Tabulka 4 | Vývoj počtu hostů v hromadných ubytovacích zařízeních (HUZ) v ČR v období 2004–2015

Rok	2004	2013		2015 – 1. čtvrtletí	
Pořadí	Země s nejvyšším počtem přenocování v HUZ ČR	Země s nejvyšším počtem přenocování v HUZ ČR	Podíl na celkovém počtu přenocování v HUZ, v %	Země s nejvyšším počtem přenocování v HUZ ČR	Podíl na celkovém počtu přenocování v HUZ, v %
1.	Německo	Německo	18,9	Německo	26,4
2.	Velká Británie	Rusko	10,2	Rusko	11,4
3.	Itálie	Slovensko	5,8	Polsko	6,2
4.	USA	Polsko	5,4	Itálie	6,1
5.	Nizozemsko	USA	5,3	Slovensko	5,1
6.	Polsko	Velká Británie	4,8	Velká Británie	4,9
7.	Slovensko	Itálie	4,5	USA	2,9
8.	Francie	Francie	3,7	Francie	2,8
9.	Španělsko	Rakousko	2,9	Nizozemsko	2,7
10.	Rusko	Nizozemsko	2,5	Rakousko	2,2
11.	Rakousko	Španělsko	2,4	Ukrajina	1,8
12.	Japonsko	Čína	2,2	Jižní Korea	1,6
13.	Dánsko	Jižní Korea	2,0	Izrael	1,6
14.	Maďarsko	Ukrajina	1,8	Španělsko	1,6
15.	Švédsko	Japonsko	1,8	Čína	1,1

Zdroj: Český statistický úřad a vlastní propočty

Význam nových trhů však nelze přeceňovat, a to z důvodu jejich geografické vzdálenosti a nižšího stupně stability. Na příkladu současné rusko-ukrajinské krize lze vidět, že se jedná o méně stabilní trhy, na které mohou působit politické, ekonomické a další vlivy. Návštěvnost ruských turistů v českých hromadných ubytovacích zařízeních (HUZ) až do 1. čtvrtletí roku 2014 stabilně rostla, pak začala poměrně razantně klesat. V prvním čtvrtletí roku 2015 byl ve srovnání se stejným obdobím předchozího roku zaznamenán rekordní pokles o téměř 50 %. Tento pokles byl naštěstí kompenzován nárůsty z Číny, Jižní Koreje a především z tradičních trhů (Německa, Slovenska, Polska, USA, atd.), tudíž se neprojevil negativně v celkové bilanci příjezdového cestovního ruchu České republiky za první čtvrtletí 2015. Sousední země (Německo, Polsko, Slovensko) je nutné chápat jako mimořádně důležité pro příjezdový cestovní ruch České republiky i z toho důvodu, že jejich rezidenti směřují vedle Prahy i do ostatních regionů, což není pro příjezdový turismus typické. Zhruba dvě třetiny zahraničních turistů směřují do ubytovacích zařízení v regionu Prahy a ostatní části České republiky opomíjejí.

Ještě nižší podíly destinace České republiky na evropském trhu naznačují statistiky výjezdového cestovního ruchu, a to jak v absolutním, tak i v relativním vyjádření. Dle podílu výdajů na cestovní ruch k hrubému domácímu produktu zaujímala v roce 2013 Česká republika 14. místo v rámci členské základny Evropské unie a podle počtu přenocování v zahraniční přepočteném na jednoho obyvatele až 17. místo. Výjezdovému cestovnímu ruchu v rámci Evropské unie dominují v absolutních počtech i dle výdajů rezidenti Německa a Velké Británie. V relativním vyjádření na obyvatele strávili v roce 2013 nejvíce nocí v zahraničí obyvatelé menších zemí Evropské unie – Lucemburska, Kypru a Irska [Eurostat, 2013].

Jak již bylo uvedeno výše, konkurenceschopnost destinace cestovního ruchu lze posuzovat nejen na základě tržních výsledků, ale i dle předpokladů, vnitřních faktorů konkurenceschopnosti a perspektiv udržitelnosti výkonnosti turistické destinace. Takový pohled na destinaci České republiky lze nalézt v mezinárodním multifaktorovém srovnání Světového ekonomického fóra. Z výsledků aktuálně publikované ročenky z roku 2015 lze zjistit, že Česká republika zaujímá 37. příčku v komparativním profilu 141 hodnocených zemí světa. Mezi evropskými státy to znamená průměrnou 21. pozici zhruba srovnatelnou s Estonskem, Slovinskem či Maltou. Z podrobnější analýzy jednotlivých faktorů vyplývá, že z celkového počtu čtrnácti sledovaných pilířů konkurenceschopnosti (skupin indikátorů) získala Česká republika výhodné postavení ve skupinách zdraví a hygiena, mezinárodní otevřenost, ekologická udržitelnost a infrastruktura pozemní dopravy. Obzvláště nízké postavení České republiky v mezinárodní konkurenci je zřetelné ve vyhodnocení podnikatelského prostředí, upřednostňování odvětví cestovního ruchu, cenové konkurenceschopnosti (cenách pohonných hmot, letištních poplatcích a hotelovém indexu) a přírodních zdrojů.

Z komparace výsledků České republiky v ročence konkurenceschopnosti sektoru cestovního ruchu mezi roky 2013 a 2015 lze vysledovat snižování konkurenční pozice v celosvětovém měřítku (pokles z 31. příčky v letech 2011 a 2013 na aktuální 37. v roce 2015). Důvodem zhoršení je zejména zavedení nové metodiky hodnocení konkurenceschopnosti. Výsledek České republiky byl negativně ovlivněn zejména zařazením nového faktoru podnikatelského prostředí a také změnou vah dílčích indexů a skupin faktorů (pilířů) v rámci indexů. Zvýšila se totiž významnost kulturních a přírodních zdrojů jako samostatného dílčího indexu. Destinace České republiky nedisponuje mezinárodně

srovnatelnými předpoklady z hlediska přírodních zdrojů. V rámci evropského regionu konkurenční pozice České republiky stagnuje. Průměr zemí Evropy a Kavkazu (vymezení regionu Evropy dle metodiky Světového ekonomického fóra zahrnuje i některé země bývalého Sovětského svazu) převyšuje Česká republika ve skupinách zdraví a hygieny, informačních a komunikačních technologií, mezinárodní otevřenosti, cenové konkurenceschopnosti, ekologické udržitelnosti, infrastruktury pozemní dopravy a infrastruktury turistických služeb. Podprůměrné hodnoty byly zaznamenány ve vyhodnocení lidských zdrojů a trhu práce, kulturních a přírodních zdrojů a podnikatelského prostředí.

Závěr

Dynamický rozvoj cestovního ruchu v posledních desetiletích a předpokládaný výhled vývoje odvětví do dalších let naznačují, že v budoucnu dojde ke změnám ve struktuře cestovního ruchu z hlediska zaměření, intenzity, délky cest, ale také ke změně hlavního schématu mezinárodního turismu. Zmenší se disparity v územní struktuře mezinárodního cestovního ruchu. Bude docházet k dalšímu oslabování pozice tradičních makroregionů ve prospěch nových a méně navštěvovaných oblastí (Jižní Amerika, Blízký východ). Větší disperze cestovního ruchu je ovlivňována stabilitou ekonomického a politického prostředí i v odlehlých destinacích. V případě převažujícího vlivu ekonomických faktorů lze konstatovat zásadní vliv na ekonomické indikátory (HDP, mezinárodní obchod, turistické příjezdy), jejichž vývoj je velmi podobný. Zároveň však lze uvést faktor geografické polohy a prostorový rozměr hospodářské krize. Pokud krize zasahuje významné turistické oblasti, mohou její dopady překonávat lokální rozměr a rozšířit se i na světové ukazatele cestovního ruchu. V případě převažujícího vlivu politických faktorů lze vysledovat vliv zejména na strukturu cestovního ruchu. Podstatnou roli pro větší mobilitu turistů mají faktory růstu životní úrovně, rozvoj letecké dopravy, vznik nových leteckých linek a rozšíření působnosti nízkonákladových leteckých společností. Velkou roli sehrává rovněž rušení bariér pohybu osob jako vízová povinnost a zavedení volného pohybu osob a společné měny v EU. Očekává se nárůst cestovního ruchu mezi jednotlivými kontinenty na úkor intraregionálního cestovního ruchu.

Růst mezinárodního cestovního ruchu byl v posledních desetiletích narušen pouze několikrát, a to různorodými faktory. Nelze konstatovat, že je turismus méně citlivý na ekonomické změny než na změny přírodního a politického charakteru, které zároveň vyvolávají zdravotní a bezpečnostní rizika. Jejich důsledky měly nejvíce lokální charakter. Obnovení důvěry v destinaci je závislé především na rychlosti odstranění příčin, avšak dlouhodobější recese v cestovním ruchu bývá zpravidla způsobena narušením infrastruktury a dalších realizačních podmínek.

Důsledky globálních faktorů lze sledovat i na vývoji cestovního ruchu v České republice. Posuny v rozmístění hlavních trhů světového cestovního ruchu se logicky promítají do struktury příjezdového cestovního ruchu, kde lze v poslední dekádě sledovat významný nárůst významu nových zdrojových zemí jako jsou Rusko, Čína a Jižní Korea. Význam některých nových trhů nelze přeceňovat z důvodu geografické vzdálenosti a nižšího stupně stability. Na příkladu současné rusko-ukrajinské krize lze vidět, že se jedná o méně stabilní zdrojovou zemi, na kterou mohou působit vnitropolitické, ekonomické a další vlivy.

Literatura:

- ABRHÁM, J., HORVÁTHOVÁ, Z., 2010. Labour market and social cohesion within the European Union. *Politické vedy*, č. 4, s. 118–129. ISSN 1335-2741.
- ACI, 2015. *Stroud, D. Low Cost Carrier – Boon or Bane?* [online]. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: http://www.aci.aero/Media/aci/file/2011%20Events/WAGA2011/presentations/David_Stroud_UBM.pdf.
- BLANK, J., CHIESA, L., 2015. *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*. Geneve: World Economic Forum. ISBN 978-92-95044-40-1.
- DUPEYRAS, A., MACCALUMM, N., 2013. *Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism* [OECD Tourism Papers 2013/02, online]. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/cfe/tourism/Indicators%20for%20Measuring%20Competitiveness%20in%20Tourism.pdf>.
- DWYER, L., KIM, C., 2003. Destination Competitiveness: A model and Indicators. *Current Issues in Tourism*. Issue 5, s. 369–414, ISSN 1368-3500.
- ENRIGHT, M.; NEWTON, J., 2005. Determinants of tourism destination competitiveness in Asia Pacific: Comprehensiveness and Universality. *Journal of Travel Research*. Issue 4, s. 339–350, ISSN 0047-2875.
- EUROSTAT, 2013. *Tourism Satellite Accounts in Europe* [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-33271-5. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5856233/KS-TC-13-006-EN.PDF>.
- GOELDNER, C. R.; BRENT RITCHIE, J. R., 2003. *Tourism: Principles, Practices, Philosophies (9th ed.)*. New York: Wiley. ISBN 0-471-40061-0.
- ICCA, 2012. *A Modern History of International Association Meetings 1963–2012* [online]. Amsterdam: ICCA. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.iccaworld.com/cdps/cditem.cfm?nid=5180>.
- KAMENICKÝ, J.; KUČERA, L., 2014. *Vybrané aspekty cestovního ruchu České republiky* [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/vybrane-aspekty-cestovniho-ruchu-ceske-republiky-1993-2014-qrlu8f4b5j>.
- NAVICKAS, V.; MALAKAUSKAITE, A., 2013. Efficiency of Event Usage for the Increase in Competitiveness of Companies. *Engineering. Economics*. Issue, 2, s. 37–44. ISSN 1392-2785.
- SNIEŠKA, V., 2008. Research into International Competitiveness in 2000–2008. *Engineering economics*. Issue 4, 29–41. ISSN 1392-2785.
- UNWTO, 2004. *Tourism Highlights 2004* [online]. Madrid: UNWTO. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://web.efzg.hr/dok/TUR/okesar//UNWTO%20-%20Tourism%20Highlights%202004.pdf>.
- UNWTO, 2014. *Tourism Highlights 2014* [online]. Madrid: UNWTO. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416226>.
- UNWTO, 2015. *Tourism and World Economy 2015* [online]. Madrid: UNWTO. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.unwto.org/facts/eng/economy.htm>.
- UNWTO, 2015a. *World Tourism Barometr 2015* [online]. Madrid: UNWTO. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_barom15_03_june_excerpt_.pdf.
- UNWTO, 2015b. *Tourism Highlights 2015* [online]. Madrid: UNWTO. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>.
- UNWTO, 2015c. *Facts and Figures, Tourism and World Economy 2015* [online]. Madrid: UNWTO. [cit. 22. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.unwto.org/facts/eng/economy.htm>.
- VOŠTA, M., 2010. *Změny v rozmístění světového hospodářství*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1668-4.